

FÖLDRAJZ ÉS GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS MAGYARORSZÁGON – TOVÁBBLÉPÉS ÉS ÚJABB DIAGNÓZISOK

Vendégszerkesztők: Varga Attila és Lengyel Imre

Előszó

A különszámban közölt írások A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák című, a Közgazdasági Szemle 2018. májusi számában megjelent tanulmányunkat gondolják tovább. A *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány élénk visszhangot váltott ki a hazai közgazdasági és regionális tudományi kutatók közösségében. A szerzők plenáris rendezvény keretében tartottak előadást a Magyar Regionális Tudományi Társaság 2018. évi kongresszusán, és felkérést kaptak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 2019. évi közgyűlésén a társadalomtudományok képviselőitében tartsanak ünnepi előadást. A tanulmány megjelenését követően az MTA regionális tudományok bizottsága tudományos ülést szervezett, amelyen vezető hazai közgazdászok a cikkhez kapcsolódó előadásokat tartottak. A különszám az e rendezvényen elhangzottakból nyújt összeállítást.

Gazdasági térszerkezet és nemzeti növekedés Magyarországon

A *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány a magyar gazdasági növekedés természetét és okait kutatja. Számos kiváló cikk elemezte korábban a hazai növekedés tényezőit a technológia, a beruházások, a képzettségi szint, a lakosság megtakarításai, a külső eladósodottság, a belső kereslet vagy az intézményrendszer szempontjából. Lengyel Imre és Varga Attila hozzájárulása a hazai gondolkodáshoz abban áll, hogy egy mind ez idáig kevésbé elemzett megközelítésre, a gazdasági folyamatok térbeliségére helyezi a hangsúlyt. A földrajz hazai növekedési szerepének gazdasági modellel való vizsgálatára már van példa a haza irodalomban (*Varga* [2009]), de a kapcsolat részletekbe menő, leíró elemzésére még nincs.

Miben is rejlik a földrajz és a növekedés kapcsolata? Számos olyan eleme van a gazdasági fejlődésnek, amely a térbeliséggel kapcsolatos (*Krugman és szerzőtársai* [1999]). A szállítási költségek alakulása például jelentősen meghatározza a vállalatok profitfeltételeit. Hasonlóan, a vállalatok térbeli koncentrálódása számos pozitív és negatív külső gazdasági hatás kiváltója. Pozitív agglomerációs externália például

a térbeli közelségből adódó gyorsabb tudásáramlás, ami az innovativitást fokozhatja, míg a gazdasági szereplők térbeli sűrűsödése által kiváltott közlekedési torlódás negatív külső hatásként jelentkező költség. Egy-egy régió gazdasági teljesítményét nagymértékben befolyásolja, hogy elhelyezkedése révén mennyire olcsón vagy drágán tudja termékeit nagyobb távolságokra szállítani, hogy méretéből következően mennyire könnyen jut helyben szakképzett munkaerőhöz vagy az innovációhoz nélkülözhetetlen tudáshoz (Lengyel [2010]).

Az országok különböző adottságokkal rendelkező régiókból állnak, így a nemzetek növekedését a régiók fejlődési lehetőségei alapvetően meghatározzák (Krugman [2003]). A régiók fejlődése ezért a nemzetgazdasági növekedés szempontjából kulcskérdés. A regionális fejlesztéspolitikának tehát a hagyományosan alkalmazott ösztönzőkkel (költségvetési politika, monetáris politika vagy innovációs politika) együtt a nemzetgazdasági növekedési politika eszköztárához kell tartoznia (Garcilazo és Martins [2015]). A fejlesztési beavatkozások megtervezésénél mindez számos további kérdést vet fel (például, hogy a növekedés ösztönzésére szánt forrásokat miként osszuk szét a régiók között), ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához a megfelelő elemzési eszköztár kifejlesztése elengedhetetlen (Varga [2016]).

Miként emeli be a földrajzi szempontokat a Lengyel–Varga-tanulmány a hazai gazdasági növekedés magyarázatába? Követve a Lengyel és szerzőtársai [2016] által kidolgozott klasszifikációt, Magyarország megyéit a következő öt csoportba sorolják: CENTRUM: Budapest és Pest megye; FDI FELDOLGOZÓIPARI: Győr-Moson-Sopron, Fejér, Komárom-Esztergom és Vas; ÚJRAIPAROSODÓ: Bács-Kiskun, Zala, Veszprém, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok; TUDÁSKÖZPONT: Baranya, Csongrád és Hajdú-Bihar; RURÁLIS: Tolna, Somogy, Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád.

A megyecsoportok hozzájárulása az országos növekedéshez különböző. A legfontosabb megállapítások a következők.

- Az ország gazdasági növekedését 2007-ig a CENTRUM, 2010 után elsősorban az FDI FELDOLGOZÓIPARI megyék generálták.
- A CENTRUM gazdaságának növekedése lassú, elmarad a visegrádi országok fővárosaitól (lásd Lengyel [2017]).
- 2012-től elsősorban a foglalkoztatás javulásának tudható be a gazdasági növekedés, míg a munkatermelékenység javulása csak az FDI FELDOLGOZÓIPARI megyékben figyelhető meg.
- Azon megyék növekedése is visszafogott, ahol nagy egyetemi városok működnek.

A tanulmány eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a nemzeti növekedés ösztönzésénél területspecifikus gazdasági beavatkozások alkalmazására van szükség. Ahogyan a megyecsoportok gazdaságai különböznek, úgy kell, hogy különbözzenek azok a gazdaságfejlesztési intézkedések, amelyek e csoportok élénkítésén keresztül az országos növekedést célozzák. Az országos növekedési politikának tehát a földrajzi szempontokat figyelembe véve kívánatos összeállnia. Más eszközrendszert kell például alkalmazni azokra a régiókra, amelyek a tudásalapú fejlődésre válhatnak képessé, és mást a rurális térségek élénkítésére.

Elméleti és gazdaságpolitikai felvetések és dilemmák

A következőkben a *Lengyel-Varga* [2018] tanulmányt tovább folytató, olyan elméleti és gazdaságpolitikai felvetéseket és dilemmákat sorolunk fel, amelyek iránymutatóul szolgálhatnak a további kutatások számára.

A hiányzó „Budapest-hatás” a növekedésben

Minek tudható be, hogy Budapest és vonzáskörzete 2007 után alig fejlődik, csökken a munkatermelékenysége, és visszafogja az ország növekedését is? Holott egyre inkább koncentrálna a minőségi termelési tényezőket (képzett munkaerő, K + F és szabadalmak, felsőoktatás stb.), és a szakirodalom alapján azt várnánk, hogy ezen endogén tényezőket hatékonyan hasznosítva, dinamikusan növekedjen, és területi multiplikátorhatásokat generáljon.

Úgy véljük, hogy a fővárosban és vonzáskörzetében zajló gazdasági folyamatokat érdemes lenne részletesen elemezni – lehet, hogy vannak ilyen vizsgálatok, de nyilvános közgazdaságtani publikációkban ennek nem találtuk nyomát. Számunkra egyértelmű, hogy Magyarország gazdasági növekedése csak akkor lehet dinamikus és tartós, ha a fővárosi gazdaság is az. Félrevezető főváros–vidék ellentétben gondolkodni, mert hosszabb távon csak a *nyertes–nyertes* szituáció fogadható el.

Ezzel a problémával kapcsolatban mi is csak további kutatási kérdéseket, dilemmákat tudunk felvetni a regionális közgazdaságtan alapvető szempontjai szerint. Egy térség gazdasági növekedése akkor élénk, ha húzóágazatai a térségen kívülről képesek jövedelmet behozni, azaz terméket exportálnak vagy szolgáltatást nyújtanak térségen kívüli üzletfeleknek. A vizsgálatok szerint a fővárosban dezindusztrializáció zajlik, visszaszorul a feldolgozóipar (*Lengyel I. és szerzőtársai* [2016]), így az export is mérséklődik. A fővárosi szolgáltató cégek jelentős többsége csak a hazai piacon van jelen, például a külföldi érdekeltségű (bankok, biztosítási, kiskereskedelmi, infokommunikációs stb.) cégek magyar leányvállalatainak döntő többsége csak a magyar piacon működik, nem terjeszkedik külföldön. Így árbevételük növekedése a belföldi kereslet alakulásától függ, amely kereslet korlátozott, lassan bővül, és a szolgáltatók csak egymás rovására tudnak nagyobb részesedést elérni. Az is fontos tényező, hogy a bruttó hozzáadott érték (*gross value added*) számítása során a közszféra teljesítményét a bérköltséggel arányosan veszik számításba, így a visszafogott közalkalmazotti, közszolgálati bérek (oktatás, egészségügy, rendvédelem stb.) kihatnak a gazdasági növekedésre is, főleg a fővárosban, ahol magas a közszféra aránya.

Egypólusú hazai településhálózat és gazdasági növekedés

Milyen szerepe van az egypólusú hazai településhálózatnak a mérsékelt gazdasági növekedésben? A főváros az egyetlen olyan hazai település, ahol a növekedési tényezők kritikus tömege rendelkezésre áll (képzett munkaerő, infrastruktúra,

intézmények stb.), ami agglomerációs előnyt jelenthetne a nagyvállalatok globális versenyéhez. A többi hazai város túl kicsi a nemzetközi versenyhez.

A regionális közgazdaságtanban elfogadott, és vizsgálatok sokasága bizonyította, hogy a gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjából, agglomerálódásából jelentős előnyök származhatnak, amelyek térbeli külső méretgazdaságossági előnyök. A szakirodalom két típust különít el (*Lengyel B.–Szanyi [2011]*). Az egyik az urbanizációs agglomerációs előny, amely több iparág, üzletág közötti szinergiákat, tudásáramlást hasznosít, így főleg nagyvárosokban figyelhető meg. A másik a lokalizációs agglomerációs előny, amely egyetlen iparágon, üzletágon belüli cégek közötti tudásáramlást, tapasztalatcserét tesz lehetővé, elsősorban a kisvárosokban megfigyelhető externhatásokat kihasználva. Magyarországon egyedül a fővárosban és vonzáskörzetében léphet fel urbanizációs agglomerációs előny, a munkaerőpiac nagy és diverzifikált, több egyetem verseng egymással, az intézményi háttér kiterjedt, az infrastruktúra kiépült, van nemzetközi repülőtér – összegezve, a háttérfeltételek fejlettsége miatt több húzóágazat (klaszter) kialakulására van esély. A vidéki várostárségek kicsik, 15-szörös különbség van a budapesti és a debreceni vonzáskörzetek lakosság száma között.

Az egypólusú településszerkezetből adódik, hogy nemcsak az országos intézmények koncentrálnak a fővárosban, hanem a transzferálható tevékenységet (amikor a szolgáltatást nyújtó és fogadó partnerek nem egy településen vannak) végzők többsége is. Például 2017-ben a pénzügyi, biztosítási tevékenység (K) nemzetgazdasági ágban dolgozó alkalmazottak 85 százaléka, az információ, kommunikáció (J) ágban 80 százaléka, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység ágban (M) 66 százaléka a fővárosban tevékenykedik, így a vidéki városokban a tudásalapú fejlődés lehetőségei korlátozottak.¹

A fővárosban több látens húzóágazat figyelhető meg, az egészségügyi szolgáltatásoktól az informatikai üzletágakig, amelyek nemzetközileg is versenyképesek lehetnének. Kérdés, milyen tevékenységi körben és mikorra formálódna ki a tudásalapú szolgáltatások húzóágazatai, klaszterei? Milyen gazdaság- és vállalkozásfejlesztési programokkal lehetne segíteni a klaszterek nemzetköziesedését?

Sugárirányú közlekedési rendszer és növekedés

A közlekedésfejlesztésnek – elsősorban a sugárirányú autópálya-rendszer kiépülésének – milyen hatása figyelhető meg? A fajlagos szállítási költségek csökkenése az új gazdaságföldrajz szerint erőteljes térbeli koncentrációt generál – ez már egy ideje megfigyelhető a főváros esetében, és ennek hatására kiszorulnak a vidéki vállalatok a helyi piacaikról, főleg az üzleti szolgáltatások esetében.

A Nobel-díjas Paul Krugman szerint csökkenő fajlagos szállítási költségek esetében szükségszerűen végbemegy a közlekedési csomópontokban a transzferálható (*tradable*) tevékenységek térbeli koncentrációdása. Ez megfigyelhető

¹ Forrás: KSH [2017] 3.1.6. Az alkalmazásban állók éves átlagos állományi létszáma nemzetgazdasági ágak szerint (fő).

Magyarországon is, a vasúthálózat, az autópálya-rendszer stb. fejlesztése sugárirányú, aminek szükségszerű következménye, hogy a fővárosi cégek piacterülete megnőtt a vidéki városok rovására. A fővárosból viszonylag gyorsan el lehet érni az ország nagyobb településeit, így méretgazdaságosan lehet végezni például a személyes találkozáshoz kötött üzleti szolgáltatásokat (pénzügyek, biztosítás, adótanácsadás, könyvelés stb., ahogy az előző kérdésnél bemutattuk ezeknek a tevékenységeknek a koncentrációját). De ugyanígy a logisztikai tevékenységek, kereskedelmi raktárak stb. szükségszerűen tömörülnek az M0-s út melletti sávban.

Magyarországon kicsik a távolságok, a főbb közlekedési hálózatok sugárirányúak, így a transzferálható üzleti tevékenységek térbeli koncentrálódása itt is törvényszerű. De az is nyilvánvaló, hogy a közlekedési hálózatok átalakítása nagyon költség- és időigényes, kérdéses, hogy megéri-e. Krugman kimutatta, hogy a koncentrálódást előidéző centripetális erők mellett fellépnek centrifugális erők is, az emelkedő ingatlanárak, a negatív externáliák (közlekedési dugók, környezetszennyezés stb.), a szűkösen rendelkezésre álló immobil tényezők (például képzett munkaerő) miatt. Több ország már megpróbálkozott új főváros létrehozásával (például Brazília vagy mostanában Indonézia), de felemás sike-reket érték el, miként Magyarországon is megakadt például az Alkotmánybíróság áthelyezése Esztergomba vagy minisztériumok áttelepítése vidéki városokba.

Több kutatási kérdés megfogalmazható a koncentrált gazdasággal kapcsolatban. Mennyiben vezethető vissza a főváros gazdaságának visszafogott növekedése a centripetális erőkből eredő költségnövekedésre, munkaerőhiányra, negatív externhatásokra? Erősítené-e az ország gazdasági növekedését, ha az országos intézmények egy része elhagyná a fővárost?

EU-s támogatások és a kevésbé fejlett régiók növekedése

Miért nem élénkítik az EU-s gazdaság- és vállalkozásfejlesztési források a célterületek, a kevésbé fejlett térségek gazdaságát? Ennek több oka is lehet, a területfejlesztés felemás intézményrendszere, a centralizált fejlesztési pályázatok, a hiányzó integrált programok stb. A nemzetközi tapasztalatok alapján a projektalapú, központosított fejlesztési pályázatok nem hatékonyak, helyettük integrált, helyalapú, alulról szerveződő (*bottom-up*) gazdaságfejlesztésre lenne szükség, amelyet – a várostérségi multiplikátor- és kiszorítóhatások előzetes elemzése alapján – az EU is előír a 2014–2020-as időszakra.

A közelmúlt fejlesztéspolitikai vitáiban a térsemleges (*space neutral*) beavatkozások képviselői a fejlett térségek további növekedését erősítő agglomerációs hatások támogatását tartják a fejlesztéspolitika követendő eszközének, míg az úgynevezett területalapú (*place-based*) beavatkozások pártolói szerint az országok szinte minden régiója fejlődőképes, és ennek kiaknázása vezethet a nagyobb növekedéshez (Varga [2016]). Utóbbi megközelítést adaptálták az EU-ban a 2014–2020-as tervezési időszak kohéziós támogatásainak felhasználásához, előírva, hogy a NUTS3-as területi egységekre (megyékre) intelligens szakosodási stratégiát (*smart specialisation strategy*, S3) kell kidolgozni, amelyre Magyarországon mintegy 700 milliárd forintot áll rendelkezésre horizontális programként.

Az intelligens specializációt szolgáló nemzeti/regionális innovációs stratégiák (RIS3 stratégiák) integrált, helyspecifikus gazdaságiszervezet-átalakítási stratégiák öt fő hatásterülete: 1. prioritásokat kell kidolgozni, és a tudásalapú fejlesztés érdekében célszerű a szűkös erőforrásokat koncentrálni; 2. a térség versenyelőnyeire és kiválósági képességére kell építeni; 3. a technológiai és a gyakorlaton alapuló innovációt egyaránt elő kell segíteni; 4. a tervezésben és végrehajtásban az érdekeltek teljes bevonását kell megteremteni; továbbá 5. megbízható monitorozási és értékelési rendszereket kell működtetni (EB [2014]).

Az intelligens specializáció a regionális közgazdaságtanban széles körben elfogadott eredményeket próbálja átültetni a gazdaságfejlesztési gyakorlatba: térségek esetében nem komparatív, hanem kompetitív előnyök érvényesülnek, emiatt nem egyedi projektekre van szükség, hanem a projektekből összeálló, alulról szerveződő, integrált gazdaságfejlesztési stratégiákra (Lengyel [2010]). Azaz előzetes hatáselemzésekkel célszerű megbecsülni egy-egy program előnyös és hátrányos hatásait, például egy multinacionális összeszerelő üzem a letelepedésekor magasabb munkabért nyújt, így átcsábítja a képzett munkaerőt a helyi cégektől, amelyek csődbe mehetnek, és emiatt nőhet a munkanélküliség a térségben. Fontos továbbá, hogy a térség hazai bázisú nagyobb vállalkozásai körében úgynevezett vállalkozói tényfeltárás (*Entrepreneurial Discovery Process, EDP*) során kell feltárni a potenciális piaci réseket, valamint azt, hogy az azokban való megjelenéshez mire lenne szükségük.

Napjainkra egyre több nemzetközi tapasztalat halmozódott fel, de még mindig sok a kérdés a RIS3 gazdaságfejlesztési stratégiákkal kapcsolatban. Meg tudjuk-e határozni a régió ígéretes és többszereplős új tevékenységeit? Milyen intézmények és szerveződések szükségesek a tervezési és végrehajtási folyamat sikeres végrehajtásához? Mi a szerepe a helyi politikai, intézményi és üzleti szférának a vállalkozói tényfeltárás során?

Úgy véljük, hogy a kevésbé fejlett hazai térségek lassú gazdasági növekedése főleg két tényezőre vezethető vissza: egyrészt az EU-s gazdaság- és vállalkozásfejlesztési források többsége a fejlett térségekbe kerül (amint tanulmányunkban bemutattuk, főleg a fővárosba), másrészt a megyék fejlesztése nem az intelligens szakosodási stratégiák szempontjai szerint történik. Természetesen ennek igen összetett okai vannak, például a területfejlesztési politika és intézményeinek, a decentralizált szervezeteknek a háttérbe szorulása, továbbá a fejlesztésben érintett szervezetek között gyenge a koordináció, elmarad az érdekeltek széles körének bevonása.

Külföldi működőtőke és növekedés

Milyen hosszabb távú hatása lehet annak, hogy azok a térségek élénkítik a magyar gazdaságot, ahol a külföldről vezérelt vállalati részlegek, iparágak megtelepedtek? Ezekben a térségekben hiányoznak az innovatív, tartós növekedési tényezők (kutatók, K + F, szabadalmak, diplomások stb.), és egy-egy kapacitásnövelő beruházástól csak átmeneti növekedés várható.

A külföldi érdekeltségű cégek itteni működése nem önmagában problémás, hiszen vannak előnyei és hátrányai. Előnyös, ha piaci kapcsolatokat hoz, technológiai

transzfert valósít meg, beszállítói kört alakít ki, ha tudása „átszivárog” a helyi vállalkozásokhoz, stb. Tanulmányunkban bemutattuk, hogy az FDI feldolgozóipari megyékben alig dolgoznak kutatók és fejlesztők, minimális a tudományos fokozattal rendelkezők száma, a K + F-beruházások is alacsonyak, szabadalmak is alig keletkeznek. Úgy tűnik, hogy a magas hozzáadott értékű tevékenység marad a fejlett országban, míg az alacsonyabb hozzáadott értékű, kevésbé képzett munkaerőt igénylő tevékenységek települnek le ezekben a megyékben (például a magyar járműipar alkalmazottainak közel 80 százaléka fizikai munkás, lásd *Nagy-Lengyel* [2016]). Az ipar 4.0 várhatóan a fizikai munkások elbocsátásával jár együtt, ami érzékenyen érintheti az FDI feldolgozóipari megyéket. A tapasztalatok alapján az is gondot jelenthet, hogy a külföldi cégek telephelyei általában csekély önállósággal működnek, így a térség gazdaságfejlesztési stratégiájának kidolgozásába, végrehajtásába alig vonhatók be.

Ezekben a megyékben nemcsak a tudásalapú gazdaság alapvető feltételei gyengék, hanem például egyre nehezebbé válik az üzleti szakemberek pótlása is. A hazai közgazdasági felsőoktatásban is zajlik egy átrendeződés: a nappali tagozatos közgazdasági alapszakosok 68 százaléka 2017-ben fővárosi intézményben tanult, míg 2009-ben csak 55 százalékuk. Sajnos kevesen mennek vissza vidékre, így a magyar tulajdonú vidéki vállalatok nehezen tudnak felvenni fiatal üzleti szakembereket, nélkülük pedig ezen cégek nemzetköziesedése, innovációk bevezetése erős korlátokba ütközik.

Tudásrégiók és növekedés

Miért visszafogott a főváros térségének és a nagy vidéki egyetemekkel rendelkező, tudásalapú megyéknek a gazdasági növekedése? Amíg a feldolgozóiparra van Irinyi-terv, addig az „ipartalanodó” főváros és a vidéki egyetemi városok térségeinek tudás/szolgáltatás alapú fejlesztésére nincs. Az adatok alapján az egyes megyetípusoknak nagyon eltérnek a gazdasági lehetőségei, fejlődésük támogatására eltérő országos programok kellenek, orientálva az alulról szerveződő és helyben koordinált kezdeményezéseket.

A hazai tudományos kapacitás a fővárosban és három, nagy egyetemmel rendelkező megyében (Baranya, Csongrád és Hajdú-Bihar) koncentrálódik, és a felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók 82 százaléka is ezekben a nagyvárosi településeggyüttesekben, térségekben tanul. Úgy véljük, hogy ezekben a megyékben (pontosabban a megyeszékhelyeken és vonzáskörzetükben) nem a hagyományos feldolgozóipari, hanem a tudásalapú tevékenységeknek vannak meg a feltételei, ezért ezeket kellene ösztönözni az intelligens szakosodási stratégiákban.

A különszám szerkezete

Külszámunk négy tanulmányt és két hozzászólást tartalmaz. A tanulmányok a *Lengyel-Varga* [2018] cikk egy-egy témakörének elemzését nyújtják, a két hozzászólás pedig a cikk többdimenziós értékelését és a felvetettek többirányú továbbgondolását

adják. A *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány egyik fő gondolata, hogy a gazdasági erőforrások – közöttük a vállalkozási szint – nem azonosak minden régióban, és ezen a téren is erős koncentrációt tapasztalunk Budapesten. Ehhez a problémához kötődik *Szerb László és szerzőtársai* tanulmánya, amely a vállalkozási szint (*entrepreneurship*) területi jellemzőit vizsgálja a magyarországi NUTS2-es régiók szintjén, a regionális vállalkozói és fejlődési index (REDI) felhasználásával (*Szerb és szerzőtársai* [2017]). Az Európára elkészített földrajzi, makro- és regionális modell (GMR–Európa) segítségével (*Varga és szerzőtársai* [2018]) pedig két vállalkozásfejlesztési foratókönyv GDP-hatásait elemzi: az egyik foratókönyv a legfejlettebb régiókat, a másik pedig a legkevésbé fejletteket támogatja. A szerzők elemzései érdekes kiegészítést adják a *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány eredményeinek.

Kónya István tanulmánya a külkereskedelem, a regionális különbségek és a képzettek vándorlásának kapcsolatát vizsgálja, két magyar régióra. A cikkben felépített modell az új gazdaságföldrajz elméleti keretét bővíti ki heterogén emberi tőkével és az emberi tőke heterogenitáshoz kapcsolt munkamigrációval. Az elemzés a rendszerváltást követő nyugati piaci nyitás hatásait vizsgálja – a *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány klasszifikációja szerint – az FDI FELDOLGOZÓIPARI Győr–Moson–Sopron megye és az ÚJRAIPAROSODÓ Borsod–Abaúj–Zemplén megye közötti fejlettségi különbségek megnövekedésében.

Gál Zoltán tanulmányában *Lengyel–Varga* [2018] azon megállapításából kiindulva, hogy a feldolgozóipari külföldi működőtőkét vonzó térségek húzzák az ország GDP-növekedését, az FDI növekedésgeneráló, illetve beruházási hatásait vizsgálja magyarországi megyékben. Elemzése alapján nem támasztható alá, hogy a külföldi működőtőke-befektetések eredményeznék a GDP növekedését, ugyanakkor leginkább a magasabb gazdasági növekedést mutató megyékbe áramlik több külföldi működőtőke.

Halmai Péter tanulmányában a konvergenciafolyamatokat elemzi az euróövezetben. A szerző szerint az euró hazai adaptációja elkerülhetetlenül újra mérlegelendő témakört képez, így az euróövezet konvergenciamechanizmusainak áttekintése hazai tanulságokat is ígér, így a magyar gazdasági növekedés térbeli korlátait középpontba állító vitához e közvetett, ám súlyos tanulságokat ígérő megközelítés fontos adalékokat nyújthat.

Török Ádám és Konka Boglárka hozzászólása a *Lengyel–Varga* [2018] tanulmány több pontjához kötődik, három téma köré csoportosítja megjegyzéseit. Az egyik témakör a megyeklasszifikációhoz szól hozzá, ehhez ad értékes kiegészítéseket. A másik témakör a távolság gazdasági szerepét vizsgálja, sok tekintetben kiterjesztve a *Lengyel–Varga* [2018] által tárgyalt elemzést. A szerzők gazdaságpolitikával kapcsolatos megjegyzésekkel és kutatási javaslatokkal zárják írásukat.

Bakacsi Gyula az erőforrások regionális újraelosztása kapcsán fogalmaz meg észrevételeket a *Lengyel–Varga*-tanulmány kapcsán. A szerző elemzésében a cikket Kornai János és Matits Ágnes A vállalatok nyereségének bürokratikus újraelosztása című tanulmányával hozza párhuzamba több ponton (*Kornai–Matits* [1987]). Míg Kornai és Matits az állami redisztribúció torzító hatásait vizsgálta a vállalatok jövedelmezőségére, *Lengyel és Varga* tanulmányukban arra jutnak,

hogy a növekedés erőforrásainak régiók közötti eloszlása és a régiók gazdasági fejlődése az utóbbi évtizedben eltérő mintázatot követ: hiába koncentrálnak a növekedés legfontosabb inputjai a központi régióban, az ország gazdasági növekedését nem ez a régió viszi előre.

A zárógondolat a köszönetnyilvánítás. Szeretnénk megköszönni neves kollégáinknak, hogy megtisztelték figyelmükkel cikkünket, és időt szántak arra, hogy gondolataikat tanulmányok formájában megfogalmazzák. Mindez bizalommal tölt el minket abban a tekintetben, hogy a földrajz szerepe mind a magyarországi növekedés tanulmányozásában, mind a gazdaságpolitika gyakorlatában megkapja azt a figyelmet, amelyet véleményünk szerint meg kell érdemelnie annak érdekében, hogy Magyarország hosszú távon fenntartható növekedési pályán mozoghasson.

Hivatkozások

- EB [2014]: Az intelligens specializációt szolgáló nemzeti/regionális innovációs stratégiák (RIS3). Kohéziós politika 2014 és 2020 között. Európai Bizottság, március. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_hu.pdf.
- FUJITA, M.–KRUGMAN, P.–VENABLES, A. J. [1999]: *The Spatial Economy. Cities, Regions, and International Trade*. The MIT Press, Cambridge, MA. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6389.001.0001>.
- GARCILAZO, E.–MARTINS, J.–TOMPSON, W. [2015]: The modern regional policy paradigm: rationale and evidence from OECD countries. *Geography and Spatial Planning Journal*, No. 7. <https://doi.org/10.17127/got/2015.7.001>.
- GARCILAZO, E.–MARTINS, J. [2015]: The Contribution of Regions to Aggregate Growth in the OECD. *Economic Geography*, Vol. 91. No. 2. 205–221. o. <https://doi.org/10.1111/ecge.12087>.
- KORNAI JÁNOS–MATITS ÁGNES [1987]: *A vállalatok nyereségének bürokratikus újraelosztása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KRUGMAN, P. [2003]: *Földrajz és kereskedelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KSH [2017]: *Területi Statisztikai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal*, Budapest.
- LENGYEL BALÁZS–SZANYI MIKLÓS [2011]: Agglomerációs előnyök és regionális növekedés felzárkózó régiókban – a magyar átmenet esete. *Közgazdasági Szemle*, 58. évf. 10. sz. 858–876. o.
- LENGYEL IMRE [2010]: Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LENGYEL IMRE [2017]: Competitive and uncompetitive regions in transition economies: the case of the Visegrad post-socialist countries. Megjelent: *Huggins, R.–Thompson, P. (szerk.): Handbook of Regions and Competitiveness. Contemporary Theories and Perspectives on Economic Development*. Edward Elgar, Cheltenham, 398–415. o.
- LENGYEL IMRE–VARGA ATTILA [2018]: A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 5. sz. 499–524. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2018.5.499>.
- LENGYEL IMRE–SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA–VAS ZSÓFIA–LENGYEL BALÁZS [2016]: Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 6. sz. 615–646. o. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2016.6.615>.
- NAGY BENEDEK–LENGYEL IMRE [2016]: A feldolgozóipar szerkezetváltása Magyarországon 2008 és 2014 között. *Külgazdaság*, 60. évf. 9–10. sz. 3–27. o.

- SZERB LÁSZLÓ–VÖRÖS ZSÓFIA–KOMLÓSI ÉVA– ACS, J. Z.–PÁGER BALÁZS–RAPPAI GÁBOR [2017]: The regional entrepreneurship and development index: Structure, data, methodology and policy applications. (Report of the FIRES H2020 Project D 4.4). <http://www.projectfires.eu/wp-content/uploads/2018/02/D4.4-REVISED.pdf>.
- VARGA ATTILA [2009]: Térszerkezet és gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VARGA ATTILA [2016]: Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VARGA ATTILA–SEBESTYÉN TAMÁS–SZABÓ NORBERT–SZERB LÁSZLÓ [2018b]: Estimating the economic impacts of knowledge network and entrepreneurship development in smart specialization policy. *Regional Studies*. <https://doi.org/10.1080/00343404.2018.1527026>.

Pécs–Szeged, 2019. május

A szerkesztők